

LIPTHAY ENDRE

„Nemzeti himnusszá magasult”  
Kölcsey Ferenc költeményének és Erkel Ferenc zenéjének  
eredeti kézírata Nyíregyházán\*

*Tisztelt ünneplő közönség, Hölgyeim és Uraim!*

Az Országos Széchényi Könyvtár nevében szeretném megköszönni, hogy Szabolcs-Szatmár-Bereg megye és Nyíregyháza városa két napra mintegy „vendégül látta” Kölcsey Ferenc *Hymnus* című költeményének és Erkel Ferenc zenéjének eredeti kézíratait. Ezzel nemcsak a Magyar Kultúra Napjának ünnepét tette emlékezetessé, hanem kultúrmissziót és hazafias küldetést is teljesített.

Az OSZK nevében köszönöm a megyének, a városnak, a Kölcsey Ferenc Társaságnak és nem utolsósorban a Kölcsey-család képviselőjének, Fáy Péternek az együttműködés lehetőségét!

A *Hymnus* nem pusztán a romantikus kor egy költőjének érzelmeket is felkavaró, megható verse, hanem a magyar kultúr-, irodalom- és eszmetörténet egyik legátfogóbb, legmélyebb alkotása. Kölcsey művében hosszú évszázadok irodalom és történelemértelmezései fedezhetőek fel.

Maga a himnusz mint műfaj az egyik legrégebbi irodalmi lírai forma, melynek hagyománya átível az ókortól az antik és középkori európai kultúrán keresztül napjainkig.

Isten és egy nép kapcsolatának értelmezése a bibliai időkre nyúlik vissza, mikor Isten kihozta népét Egyiptomból és elvezette a tejjel-mézzel folyó Kánaánba. A nép azonban vétkezve elfordult Istentől, és ezzel kihívta a Teremtő büntetését. Kölcsey versében a mi népünknek, a magyaroknak sorsa is hasonló vonásokat mutat: „Őseinket felhozád / Kárpát szent bércére, / Általad nyert szép hazát / Bendegúzok vére.” „Értünk Kunság mezein / Ért kalászt lengettél, / Tokaj szőlővesszein / Nektárt csepegtettél.” „Hajh, de bűneink miatt / Gyúlt harag kebledben, / S elszűtád villamidat / Dörgő fellegedben.”

Isten áldásai, adományai, az új haza nyerése, a dicső múlt, továbbá bűn és bűnhődés képei főként a reformáció során elterjedt újszerű bibliamagyarázatokon keresztül

\* A Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Önkormányzat kezdeményezésére és közreműködésével 2018. január 19–20. között Nyíregyházán a Megyeháza Bessenyei Nagytermében állították ki az Országos Széchényi Könyvtár gyűjteményében fellelhető Kölcsey Ferenc: *Hymnus*, a Magyar nép zivataros századaiból autográf kézírata, valamint Erkel Ferenc *Hymnus* partitúra-kézírata eredeti példányát. A bemutatón hangzottak el az Országos Széchényi Könyvtár Kézírártára vezetőjének ünnepi gondolatai.

lelhetők fel a XVI. és XVII. századi magyar irodalomban, mintegy a *Hymnus*ban is tükröződő gondolatok előzményeként.<sup>1</sup> A legfontosabb példákat kiemelve Magyar István *Az országokban való sok romlásnak okairól* című, 1602-ben megjelent munkáját, Szenci Molnár Albert református teológus és nyelvész zsoltárfordításait és Zrínyi Miklós *Szigeti veszedelem* eposzát nevezhetjük meg. Kölcsey Ferenc verse és Szenci Molnár Albert *130. zsoltára* nemcsak tartalmában mutat egymással hasonlóságot, hanem a verselésben is, hiszen a *Hymnus* és a nevezett zsoltár egyébként ritkán használt rímképlete és szótagszáma megegyezik.

A *Hymnus* drámai történelmi sorsot és valóságot felidéző szövegében a költő Istenhez fordul, a jövő reményével beléje veti bizalmát.

A vers nagyszerűsége egyrészt a tömör, lényegi és egyben roppant színes kifejezésben rejlik, mely több történelmi és filozófiai gondolatot fog össze úgy, hogy mégis a legtöbb ember számára érthető. Ezáltal az egyén, ki sorstársként és hazafiként tekint magára, érzelmileg is azonosulni tud a *Hymnus* szövegével. Ez az egyik oka a költemény 19. században magasba ívelő és mai napig tartó népszerűségének.

Kölcsey Ferenc 33 éves volt, mikor 1823. január 22-én Szatmárcsekén papírra vetette remekművét. Költeménye csak évekkel később, 1829-ben jelent meg először az *Aurorában*, amit aztán egyre több megjelenés követett.

A jobb, sikeresebb versek népszerűsítésének egyik eszköze éppen a zenei hangszerelés, az énekelhetőség volt. Így hirdették meg 1844 februárjában a *Hymnus* megzenésítésre vonatkozó pályázatot is, amely 20 arany pályadíjat tűzött ki azért a legjobb népmelódiáért, amely „Kölcsey Ferenc koszorús költőnk *Hymnus*zát énekre és zenekarra teszi át.” A felhívást a reformkori zenei és kulturális élet egyik jeles szervezője, Bartay András zeneszerző, zenetanár, tankönyvíró, a Nemzeti Színház akkori igazgatója tett közzé a *Pesti Divatlapban*. A pályázat bírálói a tizenhárom jelentkező jelíggel beérkezett pályázata közül egyhangúlag az Erkel Ferenc által komponált zene mellett döntöttek, mert indoklásuk szerint Kölcsey költeménye szellemét leginkább megközelíti, a két főkívánalmat, a dallamegyszerűségeket és a *Hymnus* emelkedettségét legerősebben ez a kompozíció egyesíti.

Erkel Ferenc zenéjét a haza bölcsének, Deák Ferencnek ajánlotta.

Erkel kompozíciójával kapcsolatban érdekességgként megemlítjük, hogy 1843-ban pályázatot hirdettek Vörösmarty *Szózatának* megzenésítésére, melyet Egressy Béni nyert meg. Mivel Erkel Ferenc tagja volt a bíráló bizottságnak, nem indult a pályázaton. De ettől függetlenül ő is komponált egy zenét a *Szózatra*, s az általa megzenésített vers egyik sorának dallamát esztendővel később áttemelte *Hymnus* zenéjébe.

A *Hymnus* zenei feldolgozása először nyilvánosan 1844. július 2-án hangzott el a Nemzeti Színházban; ezt népszerűségének ugrásszerű növekedése és dallam gyors elterjedése követte. 1844. augusztus 10-én az óbudai hajógyárban bocsátották vízre a Széchenyi nevű új gőzhajót, melynek avatásán, a hajón felállított zenekar és kórus közreműködésével hangzott el a pályázatot megnyert *Hymnus*, s melynek előadásáról

<sup>1</sup> A téma alapos kifejtése Szabó G. Zoltán *Kölcsey Hymnusa* c. tanulmányában található. In: A magyar himnusz képes albuma. Budapest, 2017. OSZK – Argumentum Kiadó, 33–74.

*Honderű* úgy tudósított, hogy a nagyszerű előadás „nemzeti himnusszá magasult”.<sup>2</sup> Tíz nappal később, 1844. augusztus 20-án a Szent István napi megemlékezés alkalmával az istentisztelet során ismét együtt énekelte a tömeg a nem rég született dallamot. Ekkor történt először említés – szintén a *Honderű*ben – Kölcsey költeményéről, mint nemzeti összetartozásunk szimbólumáról: „a magyar ember saját nyelvén, saját szívéből fakadt hangokon tud már fölzengeni dicséneket.” A Monarchia területén, így Magyarországon is hivatalos alkalmakkor a német nyelvű osztrák himnusként énekelt *Gott erhalte* (Isten tartsd meg császáruk...) hangzott el.

Természetesen Kölcsey versének elterjedése előtt is voltak olyan énekek, melyek a nemzeti hovatartozás kifejezőivé válva a *Hymnus* előzményeinek tekinthetők. Többek közt említhetjük a katolikusok által ma is énekelt *Boldogságyony Anyánk* közismert népéneket és a református magyarság által kedvelt „Tebenned bízunk eleinktől fogva” kezdetű *90. zsoltárt*.

A pesti forradalom napján, 1848. március 15-én este a Nemzeti Színházban az ünnepi előadás alkalmával a *Bánk bán* előadást megszakítva elhangzik a *Rákóczi induló*, majd *Hunyadi László* részlete, a „Meghalt a cselszövő” kórus, továbbá elszavalják Petőfi Sándor *Nemzeti dalát*. Ezután került sor Kölcsey és Erkel *Hymnusának* elénekelésére is.

A szabadságharc után az önkényuralom idején az imádság keretében fohászként énekelt dal érzelmileg is közelebb került az emberekhez, s talán inkább ima jellege miatt az uralkodó is hajlandó volt olykor meghallgatni. 1857-ben Ferenc József császár Erzsébet királynéval Magyarországon járt; a Nemzeti Színházban meghallgatták Erkel Ferenc *Szent Erzsébetről* szóló operáját, melynek 2. részében, a kápolna jelenetbe illesztve hangzott fel orgonakísérettel a *Hymnus* versszaka.

A 20. század legelején, 1901-ben a magyar parlamentben törvényjavaslatot nyújtottak be Kölcsey Ferenc költeményének, mint az egységes magyar nemzet himnuszának elismeréséről, amely törvényjavaslat azonban akkor még nem került szentesítésre.

Ez elmaradt a 2. világháborút követően is, sőt 1948 után, a kommunista diktatúra alatt a hatalmi és hivatalos elit kifejezetten mellőzni próbálta az „Isten áld meg a magyart” kezdetű himnusz énekletét. A szemtanúk által feljegyzett ismert anekdota, történet szerint 1949-ben Rákosi Mátyásék Kodály Zoltánt kérték fel egy új himnusz komponálására, melynek szövegét Illyés Gyula írta volna. Kodály Zoltán akkori bátor válasza így hangzott: „Minek új himnusz? Jó nekünk a régi is”.

A sok lelkesedést kiváltó, a magyarokat bátorító, s egyben a veszélyeket is túlélte költemény végül 166 évvel a keletkezése után az 1989. évi 31. törvénycikk alapján vált Magyarország hivatalos himnuszává. Magyarország 2012. január 1-jén életbe lépett Alkotmányának preambuluma a *Hymnus* első sorával kezdődik: „Isten, áldd meg a magyart!”

A kézirat Kölcsey Ferenc halála után Kölcsey Klárához, s annak férjéhez Miskolci Lajoshoz került. A családban tovább öröklődött, míg 1944-ben a leszármazottak

<sup>2</sup> BÓNIS FERENC: A Himnusz születése és másfél évszázada In: A magyar himnusz képes albuma. Budapest, 2017. OSZK – Argumentum Kiadó, 83.

ügy döntöttek, hogy a kéziratot letétként az Országos Széchényi Könyvtárban helyezik el. A döntés nem volt véletlen.

Gróf Széchényi Ferenc 1802-ben nagyszámú könyvet és kéziratot ajándékozva a nemzetnek, megalapította a magyar nemzet könyvtárát. Az Országos Széchényi Könyvtár nevet viselő nemzeti könyvtár az írott nemzeti kincseink kiemelkedő darabjait őrzi. Többek között a felbecsülhetetlen középkori magyar nyelvemlékeket, a latin kódexek között Mátyás király világhírű könyvtárának köteteit, a *Corvina*kat, a magyar történelem és kultúra nagyjainak kézirateit, mint többek közt Széchényi István, Kosuth Lajos, Deák Ferenc leveleit, Petőfi Sándor, Arany János, Babits Mihály, József Attila Weöres Sándor verseit, s még sok szép eredeti értéket.

A magyar kultúra napján tehát elmondhatjuk, hogy az Országos Széchényi Könyvtár, mint a magyar kultúra egyik letéteményese és a *Hymnus*, mint a magyar kultúra, szellemiség és önazonosság szimbóluma, mint a megőrző, és mint a remekmű méltó módon találkozunk.

A költeményt Kölcsey geniusa egyrészt nagyra tette, a benne tapintható hazaszeretetet pedig a költő életének tanúsága és személyes példája hitelesíti. Szorgalmas tanulóként a Debreceni Református Kollégiumban gyarapította tudását, s különböző nyelvek ismeretében (mint a görög, latin, német és francia) is jártas volt. Akár külföldről is beszerezte a szakirodalmat, amely nem csak irodalomra és történelemre, hanem a jogon keresztül a nemzetközi népességstatisztikára is kiterjedt.

Hazafisága kiérlelt, megfontolt magatartás volt, amihez nem vezetett mindig egyenes út. Ahogy maga írta: „Volt idő (iskolai pályám végén és jurátusságom idején), midőn kozmopolitizmus fogott körül, s ez időben a magyar hazán nem függék melegen.”<sup>3</sup>

A családi és birtok ügyekkel foglalkozó felnőtté serdült ifjút azonban megérintette a közösség és felelősség érzete.

Tájékozottságára és tudására a közvélemény is felfigyelt, s idővel különböző tisztségekre emelkedett. 1830-ban nevezték ki a Magyar Tudományos Akadémia tagjává. Szatmár vármegye aljegyzője, majd jegyzője és országgyűlési követe lett. Szakmai igényessége olyan országos hírre tett szert, hogy javaslatait más vármegyék is átvették. Nagyon tanulságos azonban minden siker és előmenetel mellett is megnyilvánuló önmérséklete, önreflexiója. Az országgyűlés kezdetén mintegy önmagával párbeszédet folytatva így ír naplójában: „Íme, ez a haza [...] melynek nevével összeolvadt keblemben minden, amit hit és remény, hűség és szerelem; minden, amit az emberiség legforróbb és tisztább érzelmei nyújthatnak. És e hazáért szenvedett Hunyadi hátlanságot és üldözést; a hazáért rohant Szondi a halálba, e hazáért patakzott a Zrínyiek vére, s ezért a hazáért választott sok nemes önként számkivetést. [...]

S te mit fogsz érette tenni? Mit fogsz tenni most, midőn országgyűlési követként álmok helyett, való pálya nyílik előtted? Lesz-e erőd létrehozni az ideákat, amik 20 év óta boronganak kebledben? Lesz-e bátorságod szembeszállani minden akadállyal, mik az ismeretlen pályázó utát ezerfelől elzárják? Fogsz-e túrni rettentést [...]?

<sup>3</sup> SZABÓ G. ZOLTÁN: Kölcsey Ferenc. Pozsony, 2011. Kalligram, 29.

e tűrni jéghidegséget [...] Fogsz-e tűrni hálátlanságot és félreértést [...] De fogsz-e ostromot is állani a kísértések között? [...] Fogsz-e szél és hab ellen küzdeni, ha minden elhagy; ha bűnnek mondatik, amit angyalod kebled mélyén sugall, ha minden való és jó, minden szép és nagy legyőzve süllyedsz.”<sup>4</sup>

Ezeket a Kölcsey Ferenc által felvetett kérdéseket ma is felteheti magának mindenki, aki felelősséggel akar tenni valamit családért, munkáért, hivatásért, kisebb nagyobb közösségeinkért, vagyis a hazáért.

Kölcsey 1832-ben kerületi jegyzőként vezető szerepet vállalt az országgyűlésen és a reformok érdekében tett beadványaival, felszólalásaival alapvető befolyást gyakorolt a tárgyalások menetére. Olyan reformkori kiválóságok néztek fel rá példaként és tanultak tőle, mint Kossuth Lajos, Deák Ferenc, Eötvös József. Egy korabeli szemtanú így emlékezett: „Nem ismertem soha senkit, ki első látásra úgy elbűvölte volna az embereket, ki annyira imponált volna embertársainak, mint Kölcsey imponált – egyszerű igénytelenségével. Jelenlétében meghunyászkodott az elbizakodás, elszorult a léhaság és frivolitás. Vitatkozni senki sem vitatkozott vele, ritkán szólt, de ha néha megokoltan elmondotta, az mindig döntött. Megyénkben döntő befolyása felléptével kezdődött, s tartott mindvégig, míg köztünk élt.”<sup>5</sup>

Kölcsey Ferenc hazaszeretete nem pusztán partikuláris lelkendezésből, üres szavakból állt, hanem a műveltség, tájékozódás és valóság talaján álló, az önbírálat és történelmi múlt tapasztalatait ötvöző, a magyar nemzet jövője iránti is felelős elkötelezettségen alapult. Tisztában volt a múlt tapasztalataival, de a merengést mellőzve tudta, a jövőre tekintve a jelenben élve kell munkálkodnunk, s erre buzdít is a *Huszt* című versében:

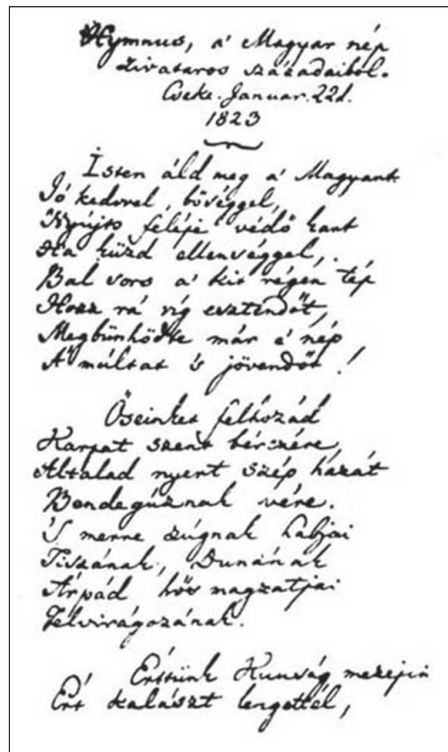
Honfi, mit ér epedő kebled e romok ormán?  
Régi kor árnya felé visszamerengni mit ér?  
Messze jövővel komolyan vess öszve

jelenkort;

Hass, alkoss, gyarapíts: s a haza fényre derül!

*Tisztelt Ünneplő közönség, Hölgyeim és Uraim!*  
Engedjék meg, hogy a magyar kultúra napján Istennek áldását, jókedvet és bőséget, továbbá pedig igaz küzdelmeink sikerét kívánjam Önöknek, Mindnyájunknak és Magyarországnak!

Köszönöm a megtisztelő figyelmet!



A Hymnus eredeti kézírata

<sup>4</sup> I. m., 178.

<sup>5</sup> I. m., 7.